

LUKÁCSY SÁNDOR

A részegesnek állapotja

VIDÁM, BORKÖZI TANULMÁNY

Noé csúnyán berúgott, de mentségére szól, hogy első szőlősgazda lévén nem ismerhette a bornak erejét. Arról pedig szemérmesen hallgat a Biblia, hogy ősapánk rákapott-e az italra: csak egyszer volt részeg, vagy részeges lett?

A részegség ősrégi téma mind a világi, mind az egyházi irodalomban. Magát a borivást, ha mértékletes, többnyire megengedték az erkölcsstanok, csak a túlzott italozást ítélték el. Pázmány kétféle eretnekségről tudott: az encratiták teljességgel tiltották a boritalt mint ördög találmányát; az agapéták ellenben ajánlották, mert öntudatlan állapotában a részeg nem felel vétkeiért. „De mind a két tévelygést egyaránt kárhoztatja az Igazság, mely a két hamis vélekedés között, igyenes úton, közeparánt szokott járni.” Az alapelvet természetesen hasonlat világítja meg: „Miképpen azért a mértékletes eső a földet gyümölcsözteti és a gyümölcsöt érleli, a felettébb való záporok pedig mindent lecsöpölnek, elmerítnek, elrothasztanak: úgy a bornak kevese mindenre hasznos, soka ártalmas.”¹

Arisztotelész a józan borivás hasznait foglalta listába: „a gyomor emésztését segíti, a szívet vigasztalja, agyavelejét embernek vastagítja [=erősíti], nyugodalmas álmot szerez, az emlékezetet és okosságot öregbíti, az értelmet vastagítja, a külső érzékenségeket tisztítja, és embert mély dolgoknak elmélkedésére alkalmatossá teszi.”² Seneca a túlzott fogyasztás ártalmairól beszél (a Guary-kódex keresztényesített átiratában); „Valjon mi utálatosb részög embörnél, kinek szájából dohosság származik, szólásába bolondozik, titkot nem tart, kinek elméje elidegönül, esze elvesz, színe elváltozik, Istennek leszön gyűlölségös, angyaloknak utálatos, és emböröknek mövete [=nevetsége], jószágoktól megfosztatik, ördögöktől meggyaláztatik, és mindönöktől megnyomottatik.”³

Az engedékenynél gyakoribb az elítélő vélemény; a Guary-kódex csak ezekből válogat. Szent Ágostontól egy hatásos metafora-sort: „Az részögség hizölködő ördög, édös mérög, gyenyerködő bín, vétközetöknek anyja, gonoszságnak gyökere, bínöknek kezdeti, főnek megháborojtója, elmének elfordejtója és lélöknek veszödelme.”⁴ Szent Ambrustól igei szekvenciát: „Részögség meggyalázza az természetöt, kiveszti embörböl Istennek malasztját és elveszti ű dicsöségét, alávetvén űtet az mélségös tüzes verömbbe, mert embörböl tészön bestyét, az erősböl erőtelent, jámborból tészön nem jámbort, tisztából förtelmest, és bölc embörböl tészön bolondot.”⁵

Andreas Pannonius a részegség testi következményeit sorolta fel, hogy elrettentsen a túlzott italozástól: „A részegesnek sápadtság ül az arcán, vonásai petyhüdtek, szemei véresek és ernyedtek, a keze reszket, nyelve meg van béklyózva, még másnap is érezni nehéz, búzós lehetét, és lázában heves szomjúság gyötri.”⁶ Az efféle leírás később is gyakori. Heltai Gáspár: „A tobzódással és a részegséggel az egész természet megrontatik. Abból jó a nyavalyás és időtlen [=korai] vénség; abból jó a főnek eszeveszése és szédelgése; abból lesznek a könyvező és pecsenyés szömek, a büdes lehelletek és fekete fogak, a fájó és nem emésztő gyomor, a reszkető kezek, a vízkórság, a kösz-

vén minden testébe, a kólika és bélnek poklossága..."⁷ Káldi György: "A részegségtől származik a csipás szem, a dohos száj, a taknyos orr, a reszkető tagok, a szédelgő fő, a horut és torha, a gutaütés, a köszvény és egyéb nyavalyák."⁸ Pázmány: a részegnek „feje szédeleg, szeme kettőzik, ina tántorog, gyomra kérérdik, torka okádozik, nyelve akadoz.”⁹ A leghosszabb listát Diószegi Bónis Mátyás állította össze a részegesek „külső utálatosság”-airól. Sokfélék ezek és iszonyatosak: „orrok veres, orcájuk felpuffadt és lángos, mintha megsült és megfőtt volna, szemek könnyező, folyók, pecsenyések, veresek, pillogatók és hunyorgatók; szájok büdös, mindenkor dohos párával gőzölgők és torhások, mint a perváta; fejek szédelgők és fájósok; elméjük széjjeljárók s kalandozók; gyomrok bőfögők és csuklók; fogai rothadtak, leheletek büdös; fülök csengők; kezek reszketegesek, szárok köszvényesek és tántorgók; nyelvek rebegő és fecsegő.”¹⁰ Csúzy Zsigmond öt pontba szedte a bor ártalmait: 1. „a részegség az embert elmés okosságától megfosztja s barom formában öltözteti”; 2. „bölcsteleníti magát az embert és gyakortább véletlen gyalázatban ejti”; 3. „árulója az embernek, mert minden titkát kijelenti”; 4. „prédálója az embereknek” (elisszák a pénzüket); 5. „Végre: gyilkosa embernek a részegség és hóhéra” (megrövidíti az életet). És persze Csúzy is megemlíti a kellemetlen szájszagot: „a részeges embernek mintegy dögleletes és igen nehéz szaga legyen, s merő (tisztességgel szólván) mint a perváta, dögleletes lehellet.”¹¹ S ha mindez nem volna elég elrettentésül, tudni való, hogy a részegség halált is okozhat, írja Otrokocsi Fóris Ferenc; példa rá Attila hun király és Széki Péter szendrői vicekapitány.¹²

Az idézetekben megannyi ismétlődő elem: szédelgő fő, pecsenyés szem, bűzös lehellet, reszkető kezek, torha, perváta, köszvény stb. Az egyházi literatúra (egyik) alaptörvénye működött: a hagyománykövetés. Részegzet mindenki látott, lefesthették volna eredeti megfigyelés után, mint például Zosimus atya ebben a mulatságos életképben: „Láthatszátok osztán, mit nem tesz a részeg! Most dalol, most dúdol; most hajahujáz, most hahotál; most vígad, most sír; most félénk és gyáva, most mérész és magahitt. Derekonon játszik a borral, de a bor is derekonon játszik vele. Néha haza indúlván, a város kapuját sem tudja feltalálni, hanem itt is, amott is megütközvén, az útszán vet neki ágyat a bor...”¹³ – ez azonban ritka kivétel; a többség nem sokat törődött a tapasztalattal, inkább mintaadó régi szerzőktől vett át szavakat, szövegeket. (Káldi és Pázmány meg is nevezik forrásukat: Aranyszájú Szent Jánost, ill. Szent Ambrust.) Az írásmű, ahogyan a régiek felfogták, a tisztelt elődök örökségének kiaknázásától kapott irodalmi rangot és vallásos tekintélyt. Az egyéniség szerepe annyi volt, hogy a kölcsönzött elemekből variánsokat készíthettek; szerzői ambíciójuk nem a kigondolás, hanem az alakítás terepén nyerte el jutalmát.

*

A részegségről keletkezett literatúra vándormotívumainak egyike a borszóló eredetlegendája. Nálunk először Temesvári Pelbárt írta le a *Pomeriumban*. Noé a vadszóló vesszejét, megnesesítése végett, ökror, bárány, disznó, kakas és medve vérével öntözte. E különös agrártechnikai eljárásnak nem kevésbé különös hatása lett: „a borivók közül egyesek olyan kegyetlen dolgokat beszélnek, mint az ökrök; mások egészen könnyekig meghatódnak, mint a bárányok; megint mások sárba fetrengeni és bujálkodni rohanak, mint a disznók, vagy titkokat kürtölnek világgá, mint a kukorékoló kakasok, vagy hirtelen haragra lobbannak és morgolódnak, mint a medvék.”¹⁴ Noé szólóültetésének elbeszélésekor Szent Ágoston még csak a Bibliát követi, a legendáról nem tud;¹⁵ ez – mint Scheiber Sándor kimutatta¹⁶ – keleti eredetű, zsidó forrásokból került a Ges-

ta Romanorumba, onnét szerte az európai irodalomba, nálunk egészen Mikszáthig, aki háromszor is fölhasználta műveiben,¹⁷ végül folklorizálódott. Elterjedésében nagy szerepe lehetett Cornelius a Lapide Biblia-kommentárjának, melyet katolikus szerzők nálunk is sokat forgattak.¹⁸

Mennél gyakrabban használatos egy toposz, annál több változata alakul ki. A Gesta Romanorum négyféle állat (oroszlán, majom, disznó, bárány) vérét említi, Temesvári Pelbárt ötféle és részben más állatról beszél. Tinódi variánsa (*Sokféle részögösről*) mindegyiktől eltér és bővebb is.

A szőlő Isten teremtménye, a Paradicsomból mosta ki az özönvíz.

*Találá meg egy bakkecske, szép voltát látá,
gyümölcsét megharapálá és megvidula,
Szép szakállát igen rázá, magát hajgálá.*

Úgy látszik, hogy a lerészegedésben a kecske megelőzte Noét. De ő sem sokat késett, mert a szőlőtövet

*Kis kertébe béhozatá, elplántáltatá,
Oroszlánvért és majomvért hamar hozata,
És disznóvért és kecskevért ő keresztete,
Szőlő tövét mindezekkel megöntözteté...*

– majd bort szűrt, s abból nagyot „köppente”. A hatást ismerjük a Bibliából, de Tinódi azt is tudja, amit a szent könyv nem: az oroszlánvértől a borivó bátor szívű lesz, a majomvértől játékos kedvű, a „disznóférög” vérétől sárban heverő, végül

*Részögösök kecskevérben az kik részesök,
Mert kecskéeknek természetök, tombolnak, szöknek,
Magasságra felugordnak, kosul öklelnék.*

Az eddigi kutatások a régiségből csak Pelbárt és Tinódi (és persze a Haller János-féle magyar Gesta Romanorum) változatait tárták fel, de van több is. A *Lelki iskola* című ars moriendiban, melyet ismeretlen latin eredetiből fordított egy névtelenségben maradt ferences barát (Szinyeyi szerint Ozolyi Flórián), a halálról szóló elmélkedések közepette bukkan elő a legenda: „Római könyvekbe írva vagyon, hogy Noe borral egygüt és szőlővesszővel négyféle oktan állatnak vérét eggyelétette, tudniillik majomnak vérét, oroszlánynak, disznónak és báránynak, azért jelentvén, hogy a részeg emberek, akik fölöttébb isszák a bort, némellyek olyanok, mint a majmok, kezeket, lábokat kiterjesztvén, testeket mozgatván majmok módjára; némellyek olyanok, mint az oroszlányok, kegyetlenek, szitkozódók, veszekedők, verekedők; némellyek tisztátalanok, bűdössek, ocsmányosak, mint a disznók; némellyek pediglen szelideknek, alázatossoknak mutatják magokat, mint a bárány.”¹⁹ A református Somodi István prédikációja nem beszél el Noé történetét, a legendából csak a pszichológiai alkalmazást tartja meg, három állattal: „a részegség az embert az okosságtól megfosztja és egészen megváltoztatja. Némely embert *majommá* tészén, midőn ti. részeg korába sok majomi helytelenségeket és bolondságokat követ el. Némely embert (tisztességgel legyen mondva) *disznóvá*, midőn ti. részeg korában düllöngöz, és mint a disznó, a sárba hemperg. Némely embert *oroszlánná*, midőn ti. a sok bor miatt dühössé lészen, mint az oroszlán, és csak a vérontásról beszél.”²⁰ Az állatok száma tehát folyvást változik. Egy népi szövegben, melyet Kálmány Lajos jegyzett le Szőregen, a tigris lép be hatodikként a sorba.²¹

A toposz felhasználásának módjáról legjobban úgy tájékozódhatunk, ha tágabb szöveggörnyezetét is szemügyre vesszük. Kínálkozik a vizsgálatra Gáll Bernardinus szegedi minorita szerzetes egyik böjti prédikációja, mely az ötödik főbűnről, a torkosságról – jórészt a részegségről – szól.²²

Példázattal kezdi (ritka exemplum, másutt nem olvastam): Caraesus pogány pap szerette Callithoét; történt azonban, hogy a várost mirigyes döghalál támadta meg, s mentség csak egy volt: ha a legszebb lányt áldozatul vetik, vagyis ha a bálványok papja pallossal kivégzi szépséges szerelmét; Caraesus nem hajlandó rá, inkább maga ellen fordítja fegyverét, Callithoe pedig bánatában vele hal. Minden példázat arra való, hogy allegorikus értelme legyen, tehát: „Caraesus jelenti az isteni szeretetet; Callithoe példázta az emberi nemzetet”, melyért a Megváltó feláldozta magát. Kereszthalálát az emberek okozták azzal, hogy elmerültek a hét főbűn istentelenségében – a hitszónok ezzel a tanítással teremt átmenetet a furcsa történettől (melyben borról szó sem volt) a torkosság és a részegség ostromlásához. Hogy e vétkek mily veszedelmesek és utálatosak, görög bölcsek és egyházatyák véleménye igazolja. Például Szent Jeromos: „a torkosság ellopja a jó időt, fogyasztja az ember birtokát, öszverontja a gazdagságot, sikora szegénységet támaszt, megerőtleníti a testet, meggyöngíti az egészséget, és megszoroztatva sietteti a halált; végre az ételben és italban való torkosság megtompítja az ember esztét, elnyomja a józan ítélő elmét, és az embert, az ő emberségéből kivetkőztetve, oktalan barmokká s állatokká teszi.”

Az elállatiasodást említve a prédikátor rátérhetne a szőlőültetés legendájára s a részegeknek a négyféle állatvértől meghatározott viselkedésmódjára, előbb azonban általános képet fest róluk. A régi spártaiak úgy akarták elriasztani az ifjakat a tivornyázástól, hogy leitatott parasztyereket állítottak eléjük; „kik is midőn látták vala, hogy azon gyermek-sörtésnek a szája tajtékzott, az órra lyukja takony-buborékkal habzott, szemei csippásodtak, keresztbe állottak, lábainak hasznát nem vehette, kezeinek erejét elvesztette, minden ganéjba, sárba, pocsoljába bival módra hempergett, s tetétül fogva talpig magát egészen öszvetörte s vérezte, úgy megútálták azon iffiak a boritalt, hogy nálók még csak a fél zajdosság is igen ritka példa.”

A görög történelmi adalék után következik a római (Noé és a szőlő legendáját ugyanis a Gesta Romanorum nyomán a latin antikvitásból eredeztették): „A rómaiak pedig Noét [...] olly tanú példának tették az iffiúság eleibe, mintha Noé a borba majom, oroszlány, sertés és bárány vért egyelített volna... azért a boriszákok közül némellyek minden bolondságokat követnek, mint a majmok; némellyek veszekednek, ordítanak, mint az oroszlányok; némellyek szemtelenül bújálkodnak, mint a sertések; némellyek csendes békességben maradnak, mint a bárányok.”

A prédikátor (vagy forrása) egy kis változtatást tett a legendán: az állatok vére nem a szőlő tövét öntözi, hanem a borba kerül, a hatás ugyanaz. A részeg és az állatok hasonlóságát szónokunk a végletekig kiaknázza: a görög és a római példa után a mitológiából vesz érvet. „Egy Circe nevezetű boszorkány asszonyról azt mesélik [a poéták], hogy ezen asszonynak olly itala vala, melyből mihelelt valaki ivott, legottan mindjárt oktalan állattá s barommá változott; mert ezen mese által azt akarták értésünkre adni, hogy a torkosságból származott mértéktelen ital, úgymint a részegség, a részeg embereket mindenféle oktalan állatokká s barmokká teszi. Mert amint láthatni, némelly részegek kevélyek, mint a páva; némellyek fajtalanok, mint az öszvér; némellyek irigyek, mint a kutya; némellyek dühösködők, mint a tigris; némellyek túnyák, lomhák, mint a szamar.”

A beszéd középrészét az állatokkal való háromszoros példálózás tölti ki, s e triolának épp a közepén foglalnak helyet Noé állatai. Ez a szónoklat törzse; utána már nincs sok hátra: néhány bibliai és történeti eset, a részegség káros hatásának bizonyítékai; majd zárlatként rövid összefoglalása a bevezető exemplumnak: „Caraesus szerette Callithoét, azaz szerette Isten az embert”; ne legyetek hálátlanok, s óvakodjatok a mértéktelen ételtől-italtól, „ha oktalan állatokká s barmokká nem akartok lenni”. Szép, szimmetrikus szerkezetű szónoklat, annak retorikai rendje-módja szerint...

*

Visszatérve Tinódi nevezetes verséhez: Noé és a szőlőültetés legendája után az énekszerző a részegeknek újabb karakterisztikájával ismertet meg, ezúttal állati analógiák nélkül. Húszféle részeget vezet elő.

*Alázatos, békességös egyik részögös,
Az második csak garázdás és oly versönyös,
Imádkozik és bűnén sír harmad részögös.*

Továbbá van még: 4. apróságokat kívánó, 5. dúló-fosztó, 6. hallgatag, 7. bölcs, mint Damján lova, 8. udvari nyelveskedő, 9. aluszekony, 10. nagyétkű, nagyitalú, 11. gazdagságról ábrándozó, 12. hazard kockajátékos, 13. lovát agyonhajsoló, 14. kárán búsuló, 15. sárba gázoló, 16. mosdatlan, 17. veszekedős, 18. okádásig ivó, 19. hazug ígéretgő.

*A huszadik szolgálatját igen ajánlja,
Szükségkorán ha meglelöd, azt elhallgatja,
Ily barátot, atyafiat minden utálja.*

Keresték Tinódi forrását, találtak is valami hasonlót: egy nyolc leoninusból álló latin versezetet, de ez csak tizenkétféle részegest sorol fel. Katona Lajos egy XV. századi müncheni kéziratban bukkant rá,²³ Szilády Áron két változatra a budapesti Egyetemi Könyvtár egy kéziratában.²⁴ Tegyük hozzá, hogy Kovachich Márton György a XVIII. század végén nyomtatásban közölte a versezetet.²⁵ Ezzel együtt négy variáns ismerünk tehát, kisebb-nagyobb eltérésekkel és szövegromlásokkal. Viszonylag a legépebb Szilády második változata; hiányzó első sorát egy másikból pótolom.

*Bis sex credatis species sunt ebrietatis,
Est vilis primus, sapiens est optimus alter,
Tertius grande vorat, quartus sua crimina plorat,
Quintus luxuriat, sextus per omnia jurat,
Septimus incendit, octavus singula vendit,
Nonus nil celat, quod habet sub corde revelat,
Somnia denus amat, undenus turpia clamat,
Et cum sit plenus vomitum reddit duodenus.*

Eddig még nem vették észre, hogy Tinódi osztályozó felsorolásának van magyar párhuzama: Káldinál. Quadragesima vasárnapra írt harmadik prédikációja a részegségről szól; mint rendesen, hármas tagolásban: I. *Megmondom, mi legyen a részegség, és melly nagy bűn legyen, és hogy sokféle részegesek vannak.* II. *Előhozom a részegség ellen való orvosságokat.* III: *Megmutatom, minémű jelekből ismértessék meg a részegség.* Káldi sokféle részegesei huszonketten vannak: kevés különbséggel és többlettel, valamint más sorrendben ugyanazok, mint Tinódi részegei. Könnyebb vizsgálat és összehasonlítás végett az egész passzust idézem, de elhagyom a gyakran közbeszúrt történeti példákat.

„I. Némellyek, akik legjobbak, mingyárt elalusznak, és senkinek semmi bántására nincsenek. II. Némellyek csak imádkozni és gyónni akarnak; noha józan-korokban alig jut eszökhöz. III. Némellyek igen vígák; csak nevetnek, énekelnek, barátkoznak. IV. Némellyek csak sírnak; és akkor jut eszökhöz minden nyomorúságok, attyok és annyok halála. V. Némellyek adakozók és tékozlók; valami kezökhöz jut, mindent elajándékoznak; de azután megbánják és megsiratják. VI. Némellyek csak ugrálnak és táncolnak, mint a Noé bakja. VII. Némellyek csak bolondoskodnak, és minden cselekedetük merő nevetség. VIII. Némellyek fölöttébb ismérkednek és barátkoznak; és minden lovással atyafiságot vetnek, csak hogy jó ivó-társok találkozzék. IX. Némellyek fölöttébb zajgók és csácsogók; senkinek nem hagynak szólni, hanem csak magok akarnak beszélni, noha sem füle, sem farka beszédökhöz, és magok sem értik, mit fecsegnek. X. Némellyek kérkedők, erősen hányják-vetik nemességöket, vitézségöket, gazdagságokat, noha gyakorta semmi sincs benne. XI. Némellyek fölötté tudósok és ékesszóllók, noha józan-korokban egy kukkot sem tudnak mondani. XII. Némellyek csak pántolódnak, kötődnek, mindennel vissza-vesznek, és senkinek békét nem hagynak. XIII. Némellyek morgók, szitkozódók, átkozódók, és semmi jót ember tőlök nem hall. XIV. Némellyek hazugok, csélcsepok, mindent ígérnek és fogadnak, de semmit meg nem állanak. XV. Némellyek fecsegők és nyelvek, semmi titok meg nem marad nálök. XVI. Némellyek okádók, és mihelyen megterhelik magokat borral, hogy ne ártson, kivetik. XVII. Némellyek mérészek és minden veszedelemre készek, noha józan-korokban magok árnyékától is félnek. XVIII. Némellyek nemcsak mérészek, hanem ugyan vitézek is; mindennel harcolnak és üstököt vonszanak; és nemcsak véres és pecsenyészemők vagy a bortól, hanem gyakorta kék szemet is nyernek az üstök-vonyással. XIX. Némellyek játékosok és hazsártosok [=kockázók]; mindenöket kockára vagy kártyára hányják, és gyakorta mezítelen mennek haza. XX. Némellyek feledékenyek; alig tudnak hazamenni, és semmi gaz cselekedetökről meg nem emlékeznek. XXI. Némellyek zabálók; nem győznek eleget enni, mikor részegek. XXII. Némellyek, végezetre, fajtalanok és paráznák; és akik józanságokban egy mosdatlan szót sem ejtöttek volna, részegségökhöz minden útálatosságot megcselekesznek, nem gondolván sem Istennel, sem emberrel.”²⁶

Ennek a hosszú részletnek a végefelé megjelenik a *pecsenyészem;* korábban idézett szövegeinkből jól ismerősünk, de itt, a különféle részegesek felsorolásában, idegen elem; kontaminálva az ütéstől származó *kék szemmel:* Káldi érdekes újítása. Feltűnik továbbá, hogy az osztályozás VI. pontjában Káldi is megemlíti Noé bakkecskáját. Ezúttal is kontaminál: az állatot s Noé nevét a szőlő eredetmondájából hozza be a részegesek lajstromába, s mivel a történetet nem beszéli el, a kifejtetlen hasonlatot Tinódi verse nélkül nemigen lehetne megérteni. A költő és a prédikátor szövegei közt oly sok a rokon vonás, hogy arra lehet gondolni: valamilyen közös forrásból merítettek, s azt cifrázták és variálták, ki-ki a maga írói kedve szerint. (Ez a forrás aligha a nyolc latin leoninus, mindössze tizenkét részegessel, vagy ha mégis, akkor azon kell eltűnődni, mi készítette Tinódit is, Káldit is, hogy csaknem a duplájára bővítsa a listát.)

A sokféle részegesek mustrájának lényege, hogy többé-kevésbé nagyszámú tagot foglal magába. Eltérően a szőlő rövid eredetmondájától, a terjedelmes sorozatból nem válhatott igazi, sokszor használt toposz. Hosszú szünet után csak egy újkori példáját ismerem: Tersánszky-nál, *Amikor jött a szörnyű ostrom* című regényének (1946) negyedik fejezetében. Az író itt a vízvárosi „Kék Kulacs” vendéglőbe irányítja egyik főszereplőjét, a nyilas Omarich Benő doktort, alkalmi menyasszonyával. Már belépésük-

kor mindketten részegek, s antiszemita krakélerségük miatt hamarosan verekedésbe keverednek. A jelenet elbeszélése előtt Tersánszky felsorolja a részegek viselkedésmódját: „Van, aki édes-kedves, kedélyes részeg, van, aki érzelmes, és sír és csókol és emlékezik, van, aki mogorva, búskomor, hallgatag, van kötekedő, hencegő, pimaszkodó, dühöngő, őrjöngő, van cezaromániás, megalomániás, tébolyult részeg, van mulatságosan megbárgyuló vagy kellemetlenül meghülyülő részeg, és van savanyú, bőfögő, csukló, rideg, józan, számlába-kapcáskodó részeg... És még mindenféle alváltozat is a kimondott válfajokban.” Tekintélyes lista, vetekszik Tinódiéval és Káldiéval, de aligha van köze ezekhez az irodalmi előzményekhez, a szerző inkább tapasztalatból szerezhetette szakértelmét.

Az osztályozás után Omarich Benő megkapja besorolását mint az izgága részegek prototípusa. „Teljes elázottságban törni-zúzni kezdett és őrjöngött. Poharat ropogtatott már fogai közt, és üvegcserepet nyelt...” Ez az állítás egy kicsit erős, és Tersánszky szükségesnek látja – régi prédikátorok szokása szerint – példákkal igazolni: „...üvegcserepet nyelt, mint ez Kisfaludy Sándorról, a költőről hírlett, vagy mint az arab és hindu bűvészek produkálják.” Tanúsáért hivatkozhatott volna Bornemisza Péterre is: némely részegek „az étkeket az poharakba hányják és együtt a túrós étket az borral isszák, az aranyos pohárt megunják, az csizmából isznak, azt is megunják és az pohár *üveget rágiák*, pókot és legyet, tetvet és az bolhát rágiák, eleven egeret és verébfiat kívánnak”.²⁷

A részegesek undok állapotjának – s az írói leleményességnek – a XVI. és a XX. században, úgy látszik, ugyanazok a paraméterei.

JEGYZETEK

- 1 Pázmány Péter: *A részegesnek veszedelmes undokságáról*. A prédikációk első kiadásában: 217–218.
- 2 Idézet Pázmánynál, 218.
- 3 *Nyelvemléktár*, XV. 113–114.
- 4 Ugyanott, 113.
- 5 Ugyanott, 114.
- 6 Andreas Pannonius: *Liber de virtutibus Matthiae Corvino dedicatus*. Boronkai Iván fordításában: *A magyar középkor irodalma*. Ed. V. Kovács Sándor. Bp. 1984. Az idézet: 413.
- 7 Heltai Gáspár: *A részegesnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus*. Kolozsvár, 1552. II. rész.
- 8 Káldi György: *Az vásárnapokra-való prédikátzióknak első része*. Pozsony, 1631. 341.
- 9 Pázmány prédikációi, id. kiadás, 231.
- 10 Diószegi Bónis Mátyás: *A részegesnek gyűlölséges, utálatos és rettenetes állapotja*. Leyden, 1649. Új kiadása: *Magyar gondolkodók, 17. század*. Ed. Tarnóc Márton. Bp. 1979. Az idézet: 1004. A szerző református.
- 11 Csúzy Zsigmond: *Kosárba rakott aprólékos morzsalék*. Pozsony, 1725. 387–391.
- 12 Otrokocsi Fóris Ferenc: *Idvességes beszélgetések*. Kolozsvár, 1683. 320.
- 13 Ligvándi Fr. Zosimus: *Keresztény-tanítási beszédek*. Ötödik rész. Pozsony, 1797. 215.
- 14 *Temesvári Pelbárt válogatott írásai*. Ed. V. Kovács Sándor. Bp. 1982. 312. Az idézett részt Vársárhelyi Judit fordította.

- 15 *De Civitate Dei*, XVI. 1.
- 16 Scheiber Sándor: *Folklór és tárgytörténet*. II. Bp. 1977². 250–259. Egyéb adatokat is közöl.
- 17 György Lajos: *Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz*. Bp. 1933. 27–28. L. még tőle: *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai*. Bp. 1934. 218–219.
- 18 Cornelius a Lapide a *Gesta Romanorum*ra hivatkozva ír a négy állat vérének hatásáról: „vinum inebriat, et ebrios alios facit moriones quasi simias; alios pugnaces et crudeles quasi leones; alias lubricos et foedos quasi porcas; alios mites, blandos et pios quasi agnos.” *Commentaria in Proverbia Salomonis*. Venetii, 1761. 404.
- 19 *Lelki iskola, és a jó halálnak mestersége*. Eger, 1776. 49. Első kiadása: Pozsony, 1722.
- 20 Somodi István: *Falusi prédikátor*. Győr, 1797. II. 354.
- 21 *Szeged népe*, III. Szeged, 1891. 180.
- 22 Gáll Bernardinus: *Búza kalászkok*. Negyedik rész. Szeged, 1818. 270 skk.
- 23 Katona Lajos: *Ad Gesta Romanorum. Addenda et corrigenda*. EPhK 1900. 214–215.
- 24 Szilády Áron: *De XII speciebus ebrietatis*. ItK 1901. 88.
- 25 Martinus Georgius Kovachich: *Formulae solennes styli*. Pest, 1799. A Praefatio után kezdődő rész XXII. lapján. A *Thomae de Nyrkálló Stylus Curiae Mathiae Regis* elnevezésű kódexből.
- 26 Káldi György: *i. m.* 343.
- 27 Bornemisza Péter: *Első része az evangéliumokból és az epistolákból való tanúságoknak*. Sempte, 1573. LX.

